

OROSZ ISTVÁN

Jankovics Marcell

szimbolikája

A GESTA
HUNGARORUM
ÉS A TOLDI

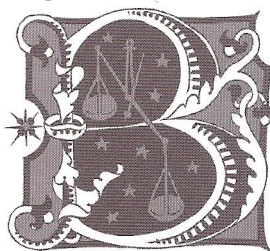

nem állítom, hogy a grafikus, az illusztrátort, ha elkészül egy könyvvel, azonnal meg kell kínálni egy egész faluval. Hogy neki kell ajánlkozni mindjárt egy teljes települést, házastul, telkestül, jobbágyostul és jószágostul. De azért nem árt, ha tudjátok, kedves atyámfiak – Isten

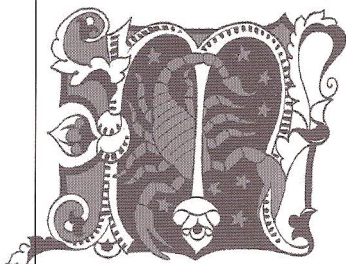
hozott mindnyájatokat! –, hogy ilyen volt egykor a szakmai megbecsülés. Magától értődött valaha errefelé. A kutyabórról nem is beszélve. Ugye, ismeritek példának okáért Hertult, a grafikus. Nem? Ő volt az, aki Károly Róbert megbízásából megfestette a Magyar Anjou Legendárium illusztrációit. Gyerekkönyv, mondhatnánk a mai fogalmakra fordítva, hiszen a királyi gyermekek épülésére készültek az Anjou szempontból fontos szentek életét bemutató temperaképecskék. Száznegyven lapnyi maradt meg, zömmel a Vatikánban, a mi grafikusunk, Hertul mester pedig honorárium gyanánt megkapta Meggyest, a jelenlegi Fertőmeggyest, pontosabban még maibb nevén Mörbisch-t, merthogy a határok ide-oda jártak Sopron környékén is. De maradjunk Meggyesnél! Meggyesi Miklós néven jön a következő rajzoló, Hertul fiáról van szó, ő jegyzi a Képes Krónikát, a kliens pedig már Nagy Lajos. Fizetségül ő is egy falut kap, történetesen ő is Meggyest, a papa ugyanis időközben osztott, szorzott és elzalogosította a falut. De eszem ágában sincs a grafikus kollégák zsebében turkálni, csak a Képes Krónikáig akartam eljutni valahogy, amely, ugyebár, alapmű, ha úgy tetszik, kályha, ha Jankovicsról kell beszélni. És most róla kell, hiszen ezért jöttünk össze.

Nem kell magyaráznom a stílári hatásokat, elég, ha a rajzfilmek közül a Mondák a magyar történelemből sorozatot említem, vagy az itteni tárlaton is látható Toldit, na, meg a Gestát. Jankovics, akit egyszer hallottam kifakadni (amúgy nem nagyon jellemző rá az ilyesmi) a „múltat végképp eltörölni” szövegű sláger kapcsán még akkoriban, amikor az illető nota kurrens darabnak számított, szóval Jankovics egyáltalán nem tartja szégyellnivalónak azt, hogy nem vele kezdődött a világ. Sőt. De nem akarom én összehasonlítani a rajzait az elődökéivel. Majd mások megteszik. Másért akartam ideidézni Hertul fiát. És ez már a szakma filozofikusabb bugyiraival kapcsolatos. A Képes Krónika szövegét és illusztrációit összevetve észre szokták venni a kutatók, hogy nem pontos képi fordításról van szó. Az illusztrátor olykor tájékozottabb, néha bölcsebb, többet és mást is tud, mint az író, amit nem rejt véka alá, sőt, olykor eltérő véleménye van, amelyet szarkasztikus módon közvetít, csak éppen észre kell venni. Szokás emlegetni a lovagló külhoni papok csuhája alól kilógó patákat, amelyek, persze, ha jóindulatúak akarunk lenni, egy hátul lépegető ló tartozékaként is felfoghatók, de mint tudjuk, az utókor nem mindig jóindulatú.

Különösen nem, ha már kijárta az „olvass a sorok közt” tanfolyamot, s élvezi, hogy az ott tanultakat a képekre is képes vonatkoztatni. Akkoriban, Kálti Márkék idejében, persze, a képeknek még nagyobb fontosságuk volt, hiszen csak kevesek tudtak olvasni, s voltak, akik épp a rajzokból, az illusztrációkból „olvasták” ki a meséket és a történelmet. Akkoriban, mondom, de Jankovics jogosan állítja, megint deficitje van az olvasásnak, az illusztrációknak át illik, sőt, hertulos vehemenciával át kell vállalniuk érdemi feladatokat mostanában is. Nem akarom olyasmivel szomorítani az ünneplőket, hogy Magyarországon a felnőttek harminc százaléka funkcionális analfabéta, inkább Marcellt idézem, az író Jankovicsot: ha az ember ír, lineáris cselekvést végez, s egyértelműsége törekszik. Holott a valóság összetett, egyszerre több értelme van. Az írás lineáris volta azzal jár, hogy az író kénytelen egyik szótól a másikig haladva kifejteti mondanivalóját, miközben érzi, hogy vertikálisan, egyidejűleg is több dimenzióban kellene kifejeznie magát, hogy éreztesse olvasóival az egyes szavak, szóképek és mozzanatok egymásra épülő jelentésszintjeit, hogy egy szót leírva is többet értsen meg belőle az olvasó, mint annak első jelentését. Jankovics alighanem azért lett polihisztor, hogy ezt a reménytelennek tetsző helyzetet valahogy kezelni tudja. Az íráshoz pászított kép, a grafika, az illusztráció máris egy dimenzióváltás, elmozdulás abba a bizonyos vertikális irányba, a filmanimáció meg egy másik módszer ugyanerre, de ott van még a ki tudja hányadik Jankovics, aki tudós előadásokon előszóban fejti ki érveit, s a fennhangon kimondott szó a vele járó testbeszéddel, hangsúlyokkal és hatásszünetekkel szintén képes a textus vertikális dimenzionálására.

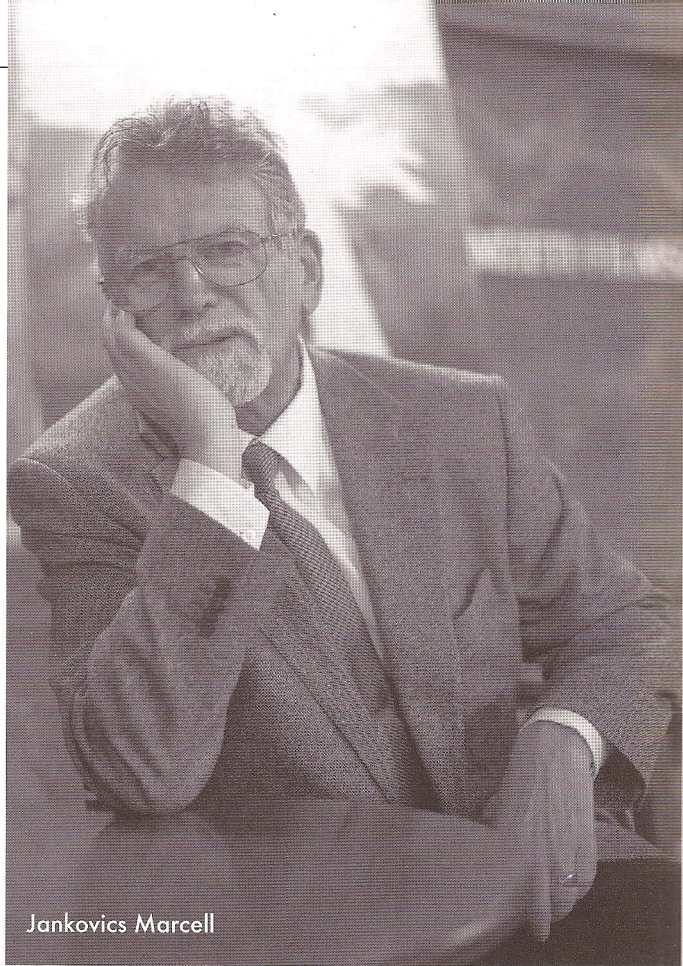
elátom én, hogy Jankovics rajzairól, az illusztrátor Jankovicsról kellene csupán beszélnem, de hát képtelenség elválasztani az egyiket a másiktól, illetve épp kapóra jön ez a komplexitás, hiszen ami a személyiségre igaz, az érvényes a filmekre, a képekre és az illusztrációkra is. Na, elég távolra kalandoztam már, Hertul fia, Miklós talán már nem is követi, hogy épp az ő többféle értelmezést kínáló, vagy legalábbis sejtető illusztrációi nyomán merészkedtem ilyen messzire. Marcinak, persze, meg se kottyán, doctor pictusként tudatosan keresi magának a bajt, már ha egyáltalán bajként éli meg azt, hogy értelmezői a felkínált vertikum egymásra lapogatott szintjeiből, képzeljük őket népmesésen üveghegy rétegeknek, olykor csak egyet-egyét megcsákányozva alkotnak ítéletet. Füttyül a korparancsra, hogy tudniillik neki művészként, bármelyik műfajáról is legyen szó, szórakoztatni és „kikapcsolni” illenék. Még a népmesék dolgát is abban látja, hogy azok „bekapcsolják” hallgatóikat a szűkebb-tágabb közösségekbe. Mondjuk abba, hogy nemzet.

arcell most képekkel, illusztrációkkal „kapcsol be”. A Toldihoz és az emeleti szekció Mátyás királyos meséihez tartozó rajzokat már megjelent könyvekben is lapozgathattuk és kiállításokon is láthattuk, magam néhány hónapja a pozsonyi illusztrációs biennálén

figyelhettem meg azt, hogyan passzolnak bele a nemzetközi anyagba, s üzenetük hogyan próbál átjutni az idegen kultúrák falán. A fő attrakció most a Gesta Hungarorum. Az öt könyv ötven rajza. Tudomásom szerint először mutatja meg őket. A két nagy Gesta, Anonymusé és Kézai Simoné illusztrációk nélkül maradt. A kései utód, a tudós Sebestyén Gyula eposzá rendezett mondagyűjteményét pedig a majd száz évvel ezelőtti megjelenéskor oly vadul támadták, aztán meg úgy elsüllyesztették, hogy már a vele való foglalkozás is egyfajta hőstett. Egyedülálló vállalkozás a maga nemében. A rajzoló Jankovics komolyan veszi, s a szó szoros értelmében használja a tudós, sőt, magát olykor a politikába is beleértő Jankovics által felállított definíciót: a kultúrákat sajátos mítoszaiknak és ideológiáiknak szüntelen magyarázatai és újraértékelései éltetik. Ó, igen, ilyenkor szokta a homlokára tolni a szemüvegét: be van fejezve a nagy mű. Nekünk meg, ha sikerül túltennünk magunkat az

első percek elfogódottságán látván a rajzi bravúrokat, grafikus leleményeket; s ha felfogjuk, hogy különösebb iskolázottság, stílus- és szellemtörténeti előtanulmányok nélkül is hat a komplex üzenetrendszer, az se baj, ha lesznek, akik észre sem veszik, hogy ilyesmivel traktálják őket, mert mondjuk az emblematis és a narratív ábrázolás összekapcsolásának különféle grafikai módozatai már kellően elandalították őket, szóval, ha mindez megtörténik, akkor leppezni alig bírt szakmai féltékenységgel be kell ismernünk, bizony a jelen tárlat kivételes eseménye a magyar illusztrációtörténetnek. Valamelyik határ valamelyik oldalán valamelyik falut megérdemelné. Ha körbejárjuk a belső termet, ha megállunk a monokróm tusrajzok előtt, biztosak lehetünk benne, hogy nincs egyetlen momentum, odavetett apró tárgy, ékszer, ruhadarab és épületrészlet, amely ne lenne hiteles, korhű, illetve illusztrátorunk ne tudna azok jelképes értelméről, mitológiai beágyazottságáról és kultúrtörténeti kapcsolatairól mindent. Akármennyire távolodunk is mondjuk a hősi lovagkor vagy a népi paraszti kultúra tárgyi elemeitől, szokásaitól és hiedelmeitől, Marcell szimbolikája, utalásai követhetők, felfoghatók, de legalábbis átérezhetők az olvasó, a képeket lapozó, illetve a rajzfilmmező ifjú (s korosabb) lánykák és legénykék számára. Ha génjeikben már talán nem is öröklük, emlékeik még fel-felbukkannak, s elsősorban Jankovics munkáin keresztül akaratlanul is magukba szívhatják azokat. Különös parado-

Jankovics Marcell

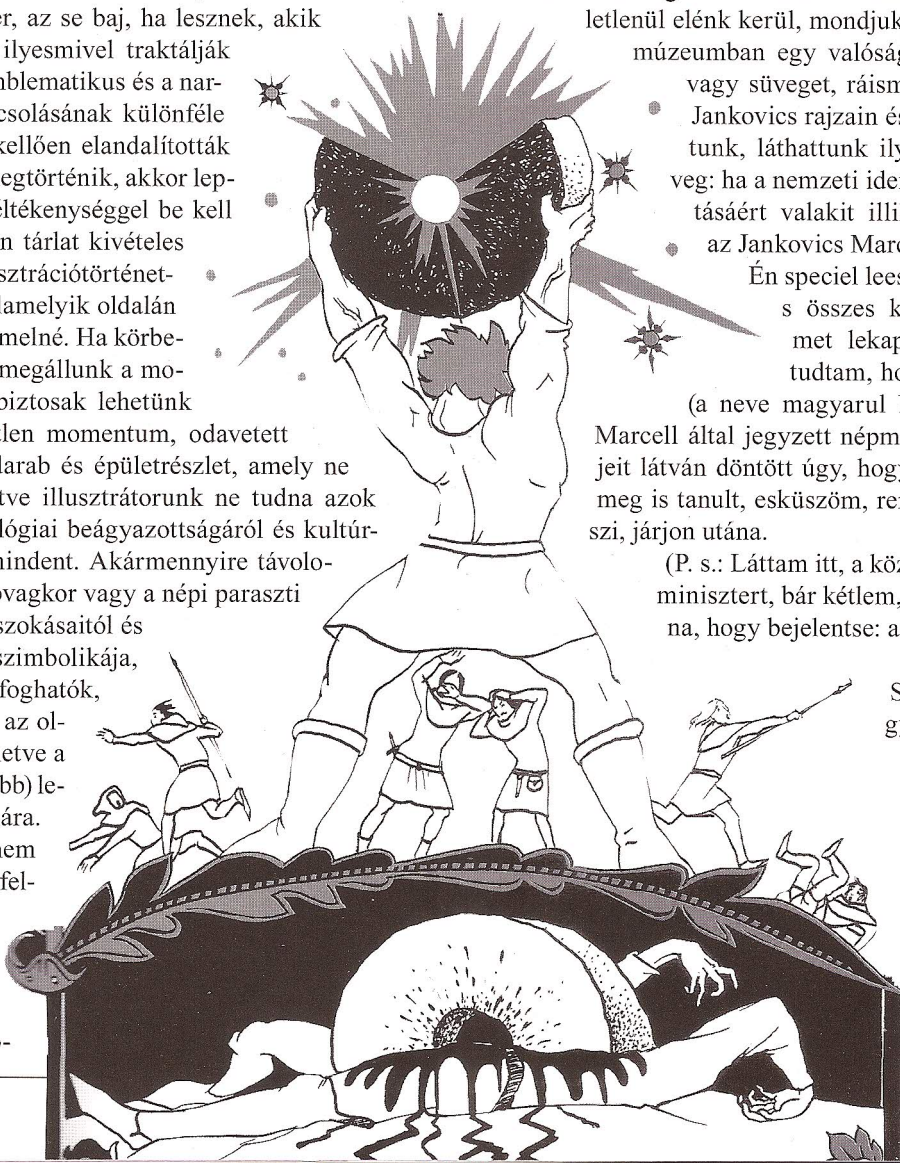
xon, de szívet melengető: gyakran nem azért látszik ismerősnek egy illusztráción vagy egy rajzfilmben megjelenő tárgy, mert a valóságban már találkoztunk vele, hanem ha vé-

letlenül élénk kerül, mondjuk megpillantunk egy múzeumban egy valóságos szablyát, orsót vagy süveget, ráismerünk, mondván, a Jankovics rajzain és filmjeiben már láttunk, láthattunk ilyesmit. Apropos, süveg: ha a nemzeti identitástudat ébrentartásáért valakit illik megsüvegeznünk, az Jankovics Marcell.

Én speciel leesett állal hallgattam, s összes képzeletbeli süvegemet lekaptam, amikor megtudtam, hogy egy japán hölgy (a neve magyarul Napocskát jelent) a Marcell által jegyzett népmesesorozat rajzfilmjeit látván döntött úgy, hogy magyarul tanul, s meg is tanult, esküszöm, remekül. Aki nem hiszi, járjon utána.

(P. s.: Láttam itt, a közönség soraiban egy minisztert, bár kétlem, hogy azért jött volna, hogy bejelentse: a kormány Meggyest kiutalja Marcinak. Sebaj, néhány meggyes – meggyes rétes – talán még akad a büfében.)

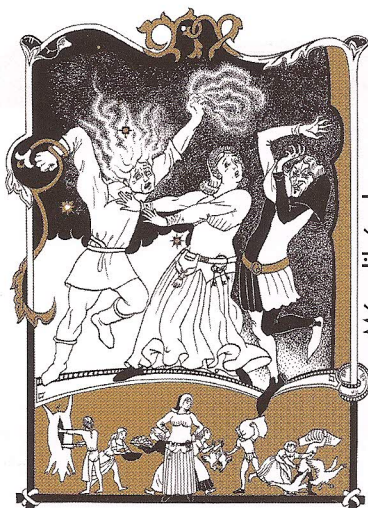
(Elhangzott a Forrás Galériában 2012. január 26-án, Jankovics Marcell kiállításának megnyitóján.)

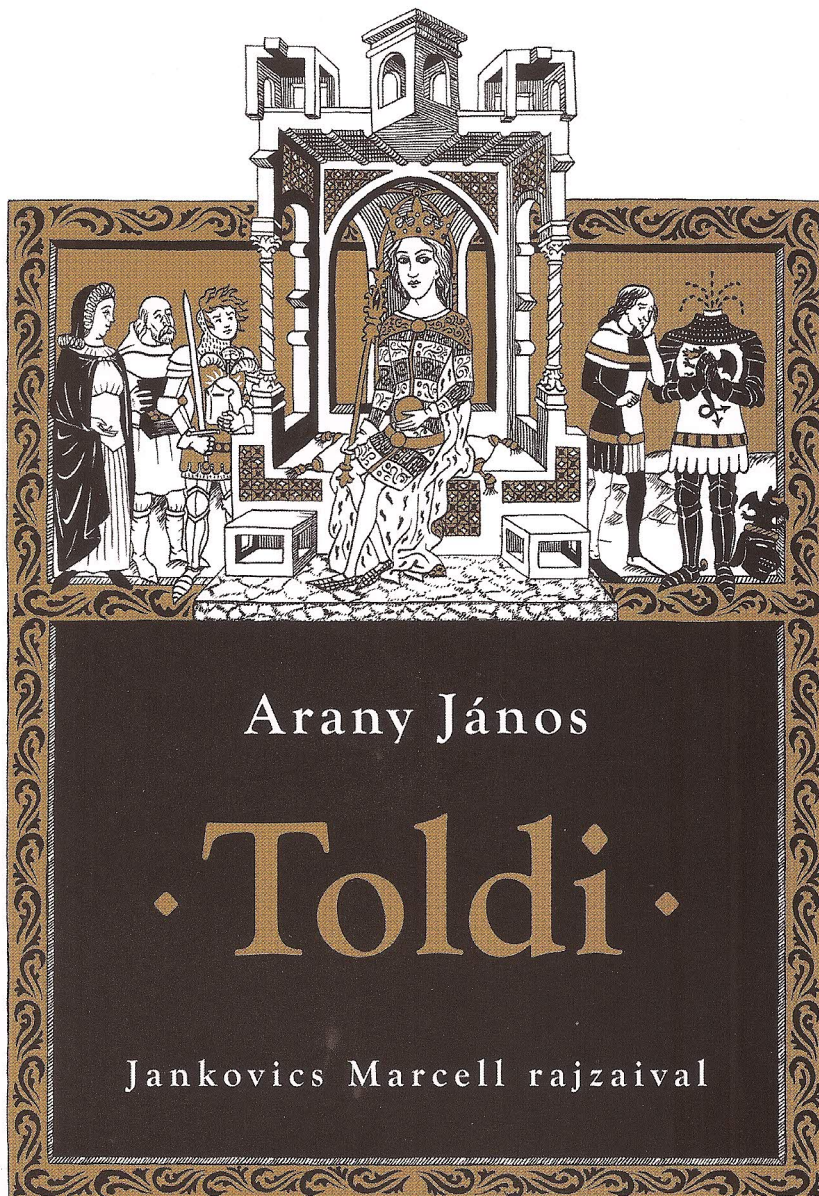

Arany János
TOLDI
Jankovics Marcell rajzaival

„Arany Toldiját sokan illusztrálták, de arany Toldit még senki sem.”
(Jankovics Marcell)

Második ének

Arany János

• Toldi •

Jankovics Marcell rajzaival

Méry Ratio kiadó,
Budapest,
2010

Kilencedik ének